

PETÉNYI SALAMON JÁNOS (1799–1855) BESZÉDE A CINKOTAI EV. EGYHÁZTÓL VALÓ ELBÚCSÚZÁSA ALKALMÁBÓL¹

A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Mészáros Ferenc vezetésével.

Búcsúbeszéd

mellyel Petényi János Salamon, ág. h. ev. lelkész a hazai természettudománynak szolgálatába lépése alkalmából elbúcsúzott a cinkotai ág. h. ev. egyháztól, (7 évi lelkészi működés után) 1833. május 19. napján, húsvét utáni 6. vasárnapon.

Te vagy, óh természet, örömöm,
téged tisztellek mindörökké.
Mil. Z. Polak

Nagyságos Aszódi báró Podmanicky Jánosnak, az ág. h. ev. cinkotai egyház 7 éven át buzgólkodó, jóttevő felügyelőjének, új hivatásomban is nagyrabecsült pártfogómnak elismerő hálája jeléül ajánlja a kiadó.²

Szerző e beszédét azért teszi közzé, mert barátainak és lelkésztársainak kívánságára be akart számolni erről a hivataláról, amelytől most megválni készül.

* * *

Valahányszor a jó ismerősök, különösen azok, akik hosszabb ideig nemcsak, hogy együtt laktak, de egymással szorosabb érintkezésben éltek, búcsúznak egymástól, mindkét részről szokatlan érzelmek szokták áthatni a szívüket. Ilyenkor mindig felmerül az a kérdés: mi lesz az itthonmaradtakkal, mi vár a távozóra? Minél szorosabb kötelékek fűzték a lelkeket egymáshoz, annál elevenebb ez az érzés, annál nyugtalanabb és kíváncsibb ez a tudni vágyás. Az a kötelék, amely Isten egyházát annak vezetőjével, Krisztus nyáját annak pásztorával, Istennek gyermekeit lelkiatyjokkal, az istentisztelőket az Isten titkainak sáfárjával, az igehirdetőt hallgatóival köti össze, letagadhatatlanul erős, szent és örök kötelék. Ezek a kötelékek a lélek szempontjából fölbonthatatlanok, mert amit a lelkész Isten gyermekeinek az üdvösségre való tanítással, műveléssel tett, azzal mintegy hálára kötelezte híveit s az elismerésnek ez a köteléke sem a Földön, sem a Földön túl meg nem szűnik; csupán a test szempontjából, Istennek a parancsára, váratlan halálesetek folytán bontható fel, de akkor sem fájdalom nélkül. Mert ez utolsó esetben is a lelkiatya szívében felvetődnek ama aggodalmaskodó kérdések, amelyekkel minden jó atya búcsúzik gyermekeitől, felkiáltván: Gyermekek, kedves gyermekek, ki lesz ezután veletek? Ki lesz a ti tanácsadótok, oltalmazótok, vezetőtök? És akkor a gyermekek is kérdik: „Hová mész, atyánk? Ki lesz ott Te veled? Hogy leszel az idegenben?”

Én is most a ti részletekről és ti, mint a cinkotai egyház tagjai az én részemről, hasonló helyzetben vagyunk. Bennünket Isten egyházának szent köteléke 7 évig és 2 hónapig kötött össze, úgy hogy ezt a köteléket soha el nem szakíthatjuk, egymásról soha meg nem

feledkezhetünk. Mert íme, én azoknak a ti gyermekeiteknek, akiket a keresztség alkalmával az anyaszentegyházba felvettem (több százat), ezután is megmaradok az ő keresztelő atyjuknak és ezután is az én keresztyermekeim lesznek. Nagyon sok házaspáron nyugszik az én atyai áldásom. Az isteni igazságok ama sorai pedig, amelyekkel naponta szóltam hozzátok, melyekkel az ifjúságot oktattam, hogy ismereteikben gyarapodjanak, a felnőttestet intettem, hogy az erénynek ösvényén járjanak, az öregeket serkentettem, hogy legyenek életük végső napjai boldogok, ha mind e szavaknak csak tizedrésze érte el az óhajtott célt, hány és hány lélek nyert általuk műveltséget, vigaszt, buzdítást, intést, örömet és üdvösséget, köztem és tiköztetek pedig a szeretet köteléke mindjobban erősödött. Az én szeretetem és segítő kezem mindig a ti boldogságotok szolgálatában állott és fordítva. Több mint ezer ama keresztyéneknek a száma, köztük sok drága szülő, szeretett férj és feleség, őszinte testvér, gyermek, rokon, őszinte barát és jó ismerős, akiket az én szavaimnak és könnyeimnek áldása kísért a temetőbe és örök életbe. Örültem az örvendőekkel és sírtam a siratókkal. Az ilyen köteléket, amit a keresztyén szeretet szárai fűznek össze, amit a vallásnak a szentsége megerősít és az Isten az örökkévalóság pecsétjével megszentelt, sem ember, sem világ, sem idő többé szét nem szakíthatja. Azért én is ti lelkileg mindig együtt maradunk. És mi, kedves hallgatóim mégis búcsúzunk, ha csak a test szempontjából is, mert én a mai naptól fogva megszűntem az egyház vezetője lenni. Legyetek meggyőződve afelől, hogy azzal a hő kívánsággal távozom el tőletek, legyetek távollétem alatt boldogok és mind boldogabbak.

Tőletek mintha hallanám a kérdezősködést: Hova megy a mi lelkipásztorunk, miért megy el, vajjon milyen lesz sorsa? Azért elvégeztem magamban, hogy legalább az első két kérdésre megadom a választ. Beszédem alapigéit veszem a 104. és 105. zsoltárból.

Az ezekben olvasható fenséges igékben mintha magunk előtt látnánk Istennek prófétáját, Dávid királyt, amint megtelve szent érzelmekkel, Isten kezemunkáját és csodás jelenségeit ihletett buzgósággal szemléli, a megismert természeti dolgokban a Teremtőnek hatalmát, bölcsességét, jóságát és dicsőségét fürkészi, hogy arról népének és nemzeteknek tanubizonyosságot téve, általa az igaz életre, Isten iránti hálára és tiszteletre és az erénynek ösvényére vezérelje. Istennek a műve a teremtésben, jobban mondva a természetben, annak végtelen változatosságával, csodás szépségével, mesteri harmóniájával, minden emberi ész és képzeletet felülmúló célszerű berendezésével, valami ellenállhatatlan varázserővel és édes szeretettel, mintegy Istennek hívó szavára már a bölcsőmtől kezdve magához bilincselte az én szívemet és szüntelenül olyannyira égett bennem a természet utáni vágy, hogy amikor azt láttam, hogy eme hívó szónak egyrészt előbb fiatalságom, később meg hivataloskodásom akadályai miatt eleget nem tehettem, másrészt nyugodt életet sem élhettem, elhatároztam, hogy Isten szavának engedek; Isten, haza és népem hívó szavára a Mindenható nevében és az ő szent segedelmével indulok hát az én szeretett új hivatásom elé, hogy a Teremtőnek csodáit, tetteit szemléljem, megismerjem és hirdessem és hogy a hazai természetbúvárok sorába álljak. Mindamellet mindazt a kötelezettséget, amely a lelkészi hivatással jár, nem hagyom el új hivatásomban sem és csupán csak mint a cinkotai egyház lelkigondozója veszek tőletek búcsút.

Nem szűnök meg soha Isten ígéjének hirdetője lenni, sőt annál jobban igyekszem majd, hogy új hivatásomban is Isten hatalmának, bölcsességének, jóságának, kegyelmének, szavának, igazságának, titkainak, erényének, áhitatának, dicsőségének igaz hirdetője legyek.

Legyen szabad elmélkedésem tárgyául választani ama alapgondolatot, melyben választ adok felvetett kérdéseitekre: „Hová megy a mi lelkipásztorunk? Mi lesz ezután egyházunknak eddigi lelkigondozójából?”

Te pedig, Uram, adj segítséget,
Hatalmaddal erősítsd meg a te szolgádat,
Elmélkedésünkre áraszd ki a te legfőbb áldásodat.

A teremtő Istennek a hatalma, bölcsessége, jósága, dicsősége az isteni kinyilatkozásban ismerhető fel. Ez a kinyilatkoztatás kettős: kinyilatkoztatta magát Isten egyrészt szavában, másrészt tetteiben. Az első kinyilatkoztatás könyve a Szentírás, az örök igazságoknak és Isten kegyelmének a könyve, a másik kinyilatkoztatás könyve az egész természet, Isten hatalmának, bölcsességének, jóságának és dicsőségének élő könyve, amely minden ember szeme előtt és mi mindnyájunk előtt örökké tárva van. Búvárai és hirdetői az emberi társadalomban hasonlóan Isten hatalmának, bölcsességének, jóságának, dicsőségének prédikátorai. Mind a két kinyilatkoztatásnak tehát ugyanaz a tárgya, célja, rendeltetése t. i. Istent az ő tökéletességében és tetteiben megismertetni és általa az embereket földi és örökké tartó boldogsághoz vezérelni. E két kinyilatkoztatás tehát egymásnak nem mond ellent, sőt egyik a másikának alapja, támogatója, világító gyertyája, közvetítője, pajzsa, mert e föld rövidlátó fiai mind a két kinyilatkoztatásban képesek csak Isten dicsőségeit feltalálni.

Ilyen értelemben állítom én, hogy amikor a természettudománynak adom át magamat, nem szüntem meg, sőt ezentúl annál inkább leszek:

1.

Isten hatalmának hirdetője! Ez a széles világ mindazzal, ami rajta és benne van, az egész élő és élettelen természet a mi testünkkel, mely annak parányi részecskéje, menny, föld, víz, levegő és minden élőlény mindez a mindenható Isten keze munkája és egyszersmind a természetbúvárnak a tárgya. Attól a legparányibb láthatatlan porszemtől kezdve az égbenyúló szikláig, a sötét bányákban, a föld mélységeiben csillogó kicsinyke arany porszemtől a végtelen nagy világűrben tündöklő csillagokig, attól a gyenge kis útszéli fűszáltól, mit a földnek vándora észrevétlenül tapos, a Tátra hófedte hegycúcsáig, a Libanon cédrusáig, amelyek megtekintésére szemünk látóköre is szűk; a kicsiny kis rovarról, melynek a virág parányi kelyhe is elég nagy ahhoz, hogy benne magát szemünk előtt elrejtse, a hajóroncsokra leselkedő cápáig; a nyomorult csúszó férgektől az emberig, – a teremtés koronájáig, – aki léleknek szárnyán a magasságos mennyek Isten hajléka körül röpköd; ez a sok-sok millió lény Isten mindenhatóságának tanuja és hirdetője. Aki pedig mindezt figyelgeti, a teremtett dolgokban a Teremtőt látja és csudálja, majd hirdeti s általa másokat is Isten dicsőségére buzdít, – amit a természetbúvár valóban is tesz, – az én velem és én övele megmaradunk Isten hatalmának prédikátorai.

Nem szüntem meg, sőt ezentúl még annál is inkább leszek:

2.

Isten bölcsességének a prédikátora! Azt a sok millió teremtett lényt, ami a földön, tengerben, vízben, szárazon, levegőben él, sőt nemcsak élő, de élettelen lényt, elemet és erőt, kivétel nélkül a Teremtő keze ruházta fel változatos színekkel, különböző formával. Az élőlényeknek ezer és ezer faja Istentől kapta célját, értelmét, felruházta őket tagokkal, alkalmazkodóképességgel, ruhával, táplálékkal, törvény- és szokásrenddel. Az egész teremtett világ egy hosszú lánc-sor; nem találsz benne semmi ürességet vagy megszakítást, mindenben törvény uralkodik; minden teremtett dolog egészet képez, minden Isten bölcsességével van megtelve. A földnek élettelen birodalma és érce az a szilárd fundamentum, amelyen a természet nyugszik; a földnek sötét üregei, mint az emberi testnek erei a vért, úgy hajtják ki a mélységekből napfényre a vizet, hogy az patakjaival felüdjön a természet arcát. A növényvilágnak az a rendeltetése, hogy a kopár földet a reményt jelképező zöldszín köntösébe öltöztesse és ezer változatú, gyönyörű színpompával borítsa. Az élők világának célja, hogy mint természeti világ ere, vére, szíve, szeme, élete és lelke a természetet mozgásba,

működésbe hozza és változásnak alávesse. A földnek birodalma a növényeknek ad állományt, nedvet és táplálékot; élőknek házat, rejtekhelyet és élelmet, mindegyik élőlény mintha csak azért növekedne, hogy egyik a másikának legyen ízletes eledelül. Amint a növények és az élőlények céljukat elérik, visszatérnek a föld porába. S nemcsak a világ és a természet, nemcsak a célszerűség és természeti rend, de a természeti dolgok önmagukban véve is; a picinyke kristályszem szépséges formájával, a legkisebb virág a maga pompájával, a legnyomorultabb rovar mesteri fürgeségével bámulatba ejti a természeti kutatót és Istennek csodálatos, ésszel föl nem fogható bölcsességéről tesz tanúságot. Kérdem: Ki tanította meg a méhecskét a sejtek építésére? Ki mondta meg neki, hogy a mézet a virágok kelyhei közt keresse? Ki tanította meg államalkotásra, amelyben a királyné mellett a többiek alárendelt engedelmességgel tartozna? Ki nevelte bennük a szorgalmat és munkásságot? Ki oltotta beléjük a tanyájuk iránti szeretetüket és ragaszkodásukat? Ki mondta meg nekik, hogy gondoljanak rossz időre is és gondoskodjanak a jövőről? Ki vezette be a fecskét a vándoréletbe? Ki tanította meg a kis függőcinkét fészekrakásra, melyhez hasonlót készíteni egyetlen kézműves sem képes? Vajjon nem-e a mennyei Atya bölcsességének a máve ez, amelynek láttára minden természettudós térdreborul Pál apostollal és teste, lelke gyengeségének tudatában így kiált fel: „Óh Isten gazdagságának, tudományának és bölcsességének mélységei! Mily kikutathatatlanok az ő ítéletei és kinyomozhatatlanok az ő utai! Őtöle, általa és őreá nézve vannak mindenek. Övé a dicsőség mindörökké.

Nem szűnök meg, sőt annál inkább leszek:

3.

Isten jóságának és kegyelmének hirdetője. Voltaképpen minden ember naponta tapasztalja Istennek a jóságát és kegyelmét, minden lélekzetével maga az élet, egészség, erő, képesség, élelem, kényelem, vigasz és öröm Isten jóságának és kegyelmének ajándékai. Óh keresztyén testvérem! A természetkutatónak ezerszer több az alkalma Istennek kimeríthetetlen jóságát meggyőzően tapasztalni, csodálni és hirdetni; az ő szeme, gondolata, szíve, értelme, figyelme minden irányban, minden teremtett dologra kiterjeszkedik és oly dolgokat lát, amelyek más előtt rejtélyek és titkok. Az emberi gondolat- és érzésvilágnak mily tágas mezeje tárul fel a szemlélő előtt, amikor maga előtt látja Istennek a mennyei tulajdonságait: Ő minden teremténynek, életnek és életcéljuknak alkotója, fentartója, gondviselője, oltalmazója, boldogítója, a boldogságnak és örömmel kimeríthetetlen forrása. Minden egyes teremtett dolog és minden élőlény egy-egy élő bizonyága és hirdetője annak az igazságnak: „Minden jó adomány és tökéletes ajándék az Istentől van és a világosságok atyjától száll alá.” Aki a minden pillanatban megnyilatkozó isteni jóságot és kegyelmet szemügyre veszi, a földi teremtmények megszámlálhatatlan sokasága közepette kell leborulnia Isten előtt és föl kell kiáltania Dáviddal: „Mindazok Tereád néznek, hogy megadjad eledelöket alkalmas időben; adsz nekik és ők begyűjtik azt, megnyitod kezedet és ők megtelnek a Te jóvoltoddal.”³

Nem szűnök meg ezután, sőt annál inkább igyekszem:

4.

Isten igéjének hirdetője lenni. Az ég és föld Isten igéje által lett teremtve; ő szólt és lett; ő parancsolt és parancsa beteljesedett. A természetben tehát minden Istennek a szavára történik, változik, pusztul, feltámad, megújul. Isten szól és a fagy egyszerre megdermeszti a természet életét, a megmaradt természeti dolgokat fehér hó takarja. Szavára csapatosan vándorútra indulnak messze tájra a csicsergő madarak. A féreg és egyéb csúszó-mászó állatok a kemény földre rejtőzködnek. A fa és a növény megválílk lombozatának díszétől; a ragyogó nap elzárja előlünk melegét; de amint megjön a tavaszi nap, ugyancsak Istennek szavára kirepül

rejtekhelyéből a csicsregő madárka és a szántóvetőnek új tavaszi örömet hirdet; a fickádozó kis báránykák mintha a Teremtőjüknek akarnák jóleső örömet kifejezni. Isten szavára kicsírázik a mag, hogy kenyeret adjon a szántó-vetőnek; kisarjadzik a fű, hogy a barmoknak táplálékul szolgáljon. Istennek a jóságáról cseveg a csörgedező kis patak, az ő igéjét suttozza a szél, az ő beszédjét dörögteti a menny, kegyelméről csicseregnek a fecskék. Amikor pedig ezekben a természeti dolgokban, változásokban, az élő lények természeti tulajdonságaikban, kötelességtudásukban a természetkutató fölismeri Istennek a hangját és parancsát, azt felebarátainak és a világnak hirdeti, nem szűnt meg Isten igéjének hirdetője lenni.

Nem szűnök meg én sem, sőt még inkább leszek ezután

5.

Isten világosságának és igazságának hirdetője. A világosság és igazság, bárhol is jelenik meg, mindenkor Istennek a tulajdonságai. Aminthogy a mindenható Isten a világosságot és igazságot önmagából mintegy átültette szavába, az emberi értelemben és a teremtés művébe, úgy kell az embernek önmagából, illetve értelméből átvinnie az életbe, hogy mint két éltető forrásból szüntelenül merítsen és életet nyerjen. Sajnos azonban, ezt a két lelki ajándékot az értelemben és szívben, sűrű ködfátyol takarja. Különösen a természeti ismereteket elhomályosítják az apáról fiúra szálló babona, meggyökeresedett előítéletek és makacs tévedések sötét felhői, úgyhogy az emberek legnagyobb részére nézve a világosság és értelem fejlődésünk és boldogulásunk kimondhatatlan hátrányára a halátlanság és oktalanság sírjában nyugszik. Mondjad csak, remegő lélek, mért futsz oly értelmetlenül a szép lidércfény elől. Miért tulajdonítod a saját szikrájától fellobbanó gáznak a sötét éjszakában tündöklő, könnyű tánclejtésnek látszó tüneményes tüzijátékát a gonosz szellemnek? És ahelyett, hogy láttára örömdben újjonganál, átkodat szórod feléjük. Azért, csakis azért, mert sohasem fürkészted ama jelenségek okait. Miért üldözi a vérszomjas lélek a kígyót? Miért gyilkolja az ártatlan gyíkot? Azért, mert megvakult a sokféle előítélettől és nem tudja, hogy az a rosszterelő hajlam csupán az emberben van meg, aki a teremtőnek drága ajándékát, az életet nem tudja kellőleg értékelni és azért oktalanul pusztít és oktalanságában és igazságtalanságában a kártékony mérget sokszor az ártalmatlan, sőt hasznos teremtett dolgokban keresi. Az Isten igéje hirdetőjének, illetőleg a világosság és igazság és Isten műve kutatójának mindig oda kell hatnia, hogy az Isten alkotásainak bölcsességéről az igazságtalanság eme fátyolát föllebbentse, a ferde gondolkodásnak és vélekedésnek sötétségét eltüntesse és ezáltal az előítéletektől megtévedt babonás lelkeket a Teremtő hatalmának, jóságának, dicsőségének ismeretére vezesse, a tiszta ismereteket terjessze, világosságot árásszon, az igazságot hirdesse és oltalmazza és soha meg ne szűnjön ezeket hirdetni.

Ami eddig voltam, ezután is az leszek:

6.

Az Isten titkainak bűvárja, sáfárja, templomában szent nevének tisztelője. Az Úrnak temploma az egész világ, a felfoghatatlan mindenség: Istennek minden teremtménye és munkája a maga mivoltában és fejlődésében, külső és belső megnyilatkozásában, szokásában, életében és halálában. Mindez együttvéve temploma a bölcs embernek és z érző, vallásos szívnek egy nagy könyv, kiapadhatatlan forrás, az Isten szent és fölfoghatatlan titkainak csodás világa, mely az emberi főt alázatra, a szívet vallásosságra, a szellemet a porba és az ajkat isteni hatalom hirdetésére készíti. Azért mondja az Úr az ő Szent Lelke által: „Az Isten, aki teremtette a világot és mindazt, ami abban van, mivel Ő a mennynek és földnek ura, kézzel csinált templomokban nem lakik, minthogy Ő ad mindenknek éltet, lehetetet és mindent, mindenkben lakozik és mindenk Ő benne, azért mindenütt és minden helyen

kedves neki a tisztelet, az imádás és dicsőítés”. Ebből látható, hogy a természetbúvár valahányszor Istennek csodás titkait a természetben fürkészi, mindannyiszor templomi istentiszteletet végez. Én sem szüntem meg ilyen értelemben igehirdető lenni, sőt annál inkább leszek.

7.

Isten törvényének, erényének és áhitatának hirdetője. A természet imádója nem lehet istentelen, sem megátalkodott szívű, sem pedig hitehagyott. Afelől az igazság felől, hogy a világnak és a rajta lévő lényeknek teremtőjük, fentartójük, bölcs kormányzójuk és kegyelmes gondviselőjük van, az egész látható természet meggyőzi. Az Isten bölcs és örök érvényes törvényein felépülő szellemi világ oda vezeti az embert, hogy az Isten akaratának törvényei megtartásának édes boldogság a jutalma, viszont a törvények áthágása és mellőzése szörnyű bűnhődéssel jár és ezzel most arra inti, hogy kerülje a bűnt és kövesse az igazak példáját. A természetbúvár bárhová tekint, mindenütt tökéletes rendet lát és benne az uralkodó lelket, amiből levonhatja a tanuságot, hogy az Ő gondolkodását és életmódját hasonló életrendnek kell szabályoznia; minden élőlény, mely táplálékát, élelmét, védelmét maga keresi, példa a munkás és takarékos életmódra; maga a természet sosem tétlen, nem engedi, hogy valamely részecskéje hasztalanul álljon vagy tönkremenjen, de a legparányibb és legjelentéktelenebb természeti dolgokkal is okosan gazdálkodik, mindent szorgalomra, ténykedésre buzdít; az a mennyei jóság, mellyel a Teremtő bőségesen árasztja ajándékait, javait minden élő lényre, úgy a méltókra, mint a méltatlanokra, a természetbúvár szívébe oltja a hálaérzelmet. Amikor a természetbúvár azt látja, hogy a teremtett dolgok egymás támogatására, kényelmére, örömeire és boldogságára vannak, Ő is kötelezettnek érzi magát arra, hogy az egyeseknek a szerencséjét és az egész társadalomnak a boldogságát előbbre juttassa. Itt félelemmel tölti el a lelkeket és a bűnözőket visszatartja szívük a szörnyű büntetéstől való félelem, amellyel a természet bünteti Isten örök törvényeinek megszegőit, amott feléje integetnek az életnek ártatlan örömei és a magasztos természetnek ezer szépsége a természet anyakeblére emeli gyermekét, anyai szeretettel óvja, ápolja a kísértésektől, melyek hurkai közt a világ fiainak teste, értelme és lelke elpusztul. A természetbúvár látja, hogy a természetben minden állandó változásnak van alávetve: világosság, sötétség, egyszerűség, pompa, gazdagság, nyomorúság, fájdalom, öröm, szerencse, balsors, vég, kezdet, élet, halál és Istennek ezen bölcs és nélkülözhetetlen törvénye arra tanítja a természet gyermekét, hogy életének minden viszonya közt nyugodjon bele Istennek a végzésébe, átala kijelölt sorsába és abban az Istenben, aki gyakran értelmünket felülhaladó csodás módon intézi sorsunkat, de végezetül is mindig mindent bölcsen tesz, életünkben és halálunkban, szerencsében és szerencsétlenségben gyermeki hittel és reménnyel bízunk. Amikor tehát én a természetbúvárok sorába lépek, nem szűnök meg, sőt ezentúl annál inkább leszek

8.

Isten méltóságának, dicsőségének és tiszteletének hirdetője. A természet bűvára bárhová fordítja szemét, értelmét, mindenütt Isten nagyságának, méltóságának, dicsőségének és tiszteletének a tanujelét látja. Ezt látja a csillogó harmatgyöngy mosolygásában, a szentjánosbogárka szelíd fényében, a világűrben keringő csillagok fényének rezgésében, a mosolygó hajnalpír izzó ragyogásában. Hagyjuk ezt azonban Dávid királyra, a természet mesterére, aki zsoltárában ekkép zengedez Isten dicsőségéről: „Uram, én Istenem, mely’ nagy vagy Te, mely’ ékességet és fenséget öltöttél magadra. Körülvetted magad világossággal, kiterjesztetted az eget, mint a kárpitot, vizeken építetted fel palotádat, a felhőket rendezted szekered elé, járván a szeleknek szárnyán. Ha rátekintesz a földre, megrendül az, megilletted a

hegyeket és füstölögnek azok. Teljes a föld és a menny a Te dicsőségeddel.”

Ebből láthatjuk, hogy a természettudományi hivatás, amelynek szolgálatomat egyidőre felajánlottam, nem közönséges, de szent, értékes, hálás, Isten tiszteletére, a lélek vallásos ápolását és az emberek művelődését előmozdító mennyei hivatás, amelyben eddig voltam és ezután is megmaradok. Ebben a hivatásban eddig csak egy egyháznak, a nemzet egy részének tettem szolgálatot, ezentúl az egész hazámnak, a legelterjedtebb tudománynak, egy egész nemzetnek, sőt az egész emberiségnek szentelem munkámat, életemet. A természettudomány, amely kimeríthetetlen és kiapadhatatlan, olyan fenséges. A legelterjedtebb, leggyönyörűbb és a legeredményesebb az összes tudományok közül. Sőt elmondhatjuk azt is, hogy ez a bölcsélet az alapja a világ összes tanításának és ismeretének. Minden szép bölcséletnek, a hasznos iparnak és okos találmányoknak a szülőanyja, a gondolkodás és fölfogásmódunkat illetőleg a legfőbb tanítónk. Vállalatban, tervezgetésben tanácsadónk; a munkálkodásban kísérőnk; tükrünk, amely a reális és ideális világnézetünkbe a felvilágosodottságnak mindig új, tisztább és világosabb sugarait tükrözteti vissza. Felesleges ezt példákkal bizonyígtatnunk. Mi volna más a csillagászat, mint a természet egy részének, a mérhetetlen mennyezet tüneményeit kutató tudomány. Megismerte volna a világ az orvostudományt, ha a növényvilág bűvárai fel nem ismerték volna a növény gyógyító erejét? Hogy ha a kémikus föl nem találta volna a vasat és a többi fémek sajátságait, mivel szántana most a szántóvető? Ha a természettudósok nem kutatták volna ki az állatok természetes képességeit, az emberek házi munkájukban a háziállatok segítségét bizony nagyon nehezen nélkülöznék. Avagy nem kell-e hálával eltelnünk a természettudomány iránt, hogy a természeti dolgokban meg tudjuk különböztetni a jót az ártalmastól, az ízletest a mérgestől, rostosat a fástól és hogy mit mire kell használnunk: ezt betakarításra, azt élelelmre, emezt ruházatra, amazt lakásra, díszítésre, kényelmünk céljára fordíthatjuk? Sőt, amint azt már az előbbieken is kimutattuk, a természettudomány elvezeti értelmünket Isten bölcsességének, a legfőbb jónak a megismerésére. A természettudomány eme fenséges voltaért alkotta a mi mennyei Atyánk mindjárt az első embert természetbúvárnak, amiről a szentírás tanuskodik: „És formált vala az Úr Isten a földből mindenféle mezei vadat és mindenféle égi madarat és elvive az emberhez, hogy lássa, minek nevezze azokat és nevet ada az ember minden baromnak, az ég madarainak és minden mezei vadnak”.⁴ Avagy a mi édes Üdvözítőnk, Jézus Krisztus, aki egyformán ismerője volt az emberi szívnek és olyan Isten többi teremtményeinek, nem-e díszítette gyönyörű természeti képekkel bölcsességének tanítását, erkölcsi igazságát, intelmeit, tanításait, buzdításait, érett tapasztalatait? És amikor mindenki számára érthetővé akarta tenni magát, a szívek mélyére akart hatni, másokat meggyőzni, amikor követőiben a vallás, az örökkévalóság és isteni bizodalomnak szent és magasztos érzelmeit akarta felkelteni – nem-e a természetbe küldte hallgatóit szépséges hasonlataival, amikor azt mondta: Tekintsetek az égi madarakra, amelyek nem vetnek, nem aratnak, sem csűrbe nem takarnak. És a ti mennyei Atyátok mégis eltartja azokat. Tekintsétek a fügefát, meg minden fákát. Vegyétek eszetekbe a mező liliomait, mi módon növekednek, nem munkálkodnak és nem fonnak. De mondom néktek, hogy Salamon minden pompájában sem öltözködött oly díszesen, mint azok közül egy.

Amint a jóságos Isten a világnak minden részét, minden egyes tájat fekvésének és szükségének megfelelőleg, – azon bölcs céljának szem előtt tartásával, hogy minden nép meggyőződjék Istennek jóságáról, továbbá, hogy minden nemzet a maga emlékezetes nevezetességeivel a világ figyelmét magára vonja, kincseinek kicserélgetése, nemzeti kereskedelme révén pedig a világnak legtávolabbi országaival gazdasági és kultúrösszeköttetést létesítsen – a természetnek különféle ajándékaival megajándékozta: épúgy minden egyes ország oda igyekszik hatni, hogy a természetnek, különösen a hazai természetnek ismereteit iskolák fejlesztése, a tudomány ápolása és az ipar fellendítése által terjessze, azon természetkutatóit pedig, akik Istentől kapott adományaikkal a természeti titkok

mélyébe tudnak hatolni és terjesztik a műveltséget, felvilágosodottságot, előbbre viszik nemzetüket a boldogulásban és a dicsőségben, magas tisztségekkel tünteti ki. Így ragyogott Salamonnak dicsőséges alakja Izraelban, aki nemzetének nemcsak dicsőséges uralkodója és prófétája, de egyszersmind elsőrangú természettudósa volt. Erről tanuskodik a szentírás:⁵ „Bölcsőbb volt Salamon minden embereknél; szerze 3000 példabeszédet és az ő énekeinek száma 1005 volt; szólott a fákról, a Libanon cédrusfájától az izsópig, amely falból nevelkedik ki és szólott a barmokról, a madarokról, a csúszó-mászó állatokról és a halakról is. A görög nép is tisztelettel viseltetett nagy bölcsésze, Aristoteles iránt. Ő volt az első a pogányok közül, akit a természettudomány az egy igaz élő Istenre vezetett, a rómaiak halhatatlan nevű bölcsésze, II. Plinius hasonló közbecsülésnek örvendett. A keresztény időkben is, különösen a jelen korszakban minden ország nagy szeretettel övezi körül természetkutatóit, akik halhatatlan nevet szereztek maguknak népük művelődése terén.

Hazai bölcsészettünk egén is nem egy természetbölcselőnek a csillaga ragyogott, az a körülmény pedig, hogy hazánk természeti kincseinek gazdagságával kimagaslik az összes európai országok között és hogy kultúránk, iparunk, gazdasági életünk, kereskedelmünk fejlesztése tekintetében mindeztideig nagyon sokat mulasztottunk, ez reményt ad arra, hogy a hazai természettudományunk ezután annál nagyobb fejlődésnek, szeretetnek és köztiszteletnek fog örvendeni.

Te pedig, kedves honfitársam, ha csak valami hajlamot, munkaképességet, szeretetet és képességet érzel magadban, hogy Istennek a nagy tetteit megismerhesd, a természetnek nagy fenségét hirdethesd, ne vesztegelj, mert az idő veled együtt rohan a sír felé: szívedet, kezedet, értelmeket állítsd e nemes hivatás szolgálatába. Sohasem rettenj vissza a kitűzött cél elérésének nehézségétől, veszedelmeitől, fáradságaitól és kellemetlenségeitől, szem előtt tartva azt, hogy a nemes hajtásnak is harcot kell vívnia, hogy utat törjön magának és növekvésének az akadályait legyőzze. Fáradságodért sohasem várj a világtól méltó jutalmat, mert a világ legtöbbször hálátlan. A nemes szándék és a hasznos munka önmagában bírja annak drága értékét, dicső jutalmát, mindenekfelette pedig a természet a maga fenségeinek és szépségének itálával jutalmazza meg gyermekét. Ne hagyd magad levakítani sem a világnak dicsérő szavaitól, nehogy az elbizakodottság kíséretébe essél; a gyűlölködők és ármánykodók féktelen lármájára ne hallgass. Kövesd Krisztust, az ő szent példája lebegjen célod elérésében szemed előtt és akkor szerető szívednek drága és kedves ajándékát vitted a haza és az emberiség közös oltárára.

Most, kedves hallgatóim, nekem tovább kell mennem, mert – az evangélium szavai szerint – „nekem cselekednem kell annak dolgait, aki elküldött engemet, míg nappal van”,⁶ amíg a bizonytalan élet ifjú erejével és munkaképességével biztat. Nehéz munkát és szüntelen fáradozást kíván az én hivatásom s így nem könnyű sors jutott nekem osztályrészüd, de én nem gondolok most erre: a vigasztalás lelkével nézek elibe annak az öröme, amellyel az anyatermészet várja gyermekét és a hön szeretett édes természet gyermekei messziről integetnek. Az az Isten pedig, akinek kezeiben van az ember, sors, egészség, hivatás, siker, boldogság és aki szívembe oltotta a tudnivágyás szomját, hiszem, ezután is gondomat viseli.

Búcsúzó Tőled, Cinkotai Keresztény Egyház! Ugy gondolom, hogy érted fogok ott is dolgozni, neked fogok ezután is szolgálni, ha testben nem is, de lélekben veled leszek. Légy boldog! Légy áldott! Búcsúzó Tőled, Drága Templomom; állj szilárdan Istennek, népednek, a jövő nemzedéknek szolgálatára; Istennek védő szárnyai nyugodjanak rajtad. E szöszékről hirdettessék minden időben a tiszta igazságnak, Isten kegyelmének és a nemes erkölcsöknek beszédje. Ez oltár felől szüntelenül zengjen Isten kegyelmének éneke, Krisztus evangéliuma és áradjon onét e gyülekezetre Istennek mennyei áldása. Minden templom legyen hangos az őszinte áhítatos énektől, minden szív teljen meg e lelkesedés szent érzelmével. Add, Uram, hogy az én kérésemnek, imádságomnak és lelki munkálkodásomnak a szava ne némuljon el a Te örökké tartó áldásod nélkül. A Te szent jobbod kösse össze keresztény egyházunkat

leányegyházaival, gyermekeivel az egyetértés és szeretet jegyében, erősítsd meg őket a buzgóságban és állhatatosságban, hogy a Te kedves, áldott gyermekeid legyenek. Áldd meg az egyház vezetőjét, hogy az mindenkinek meglegedésére és üdvösségére munkálkodhasson; oltsd a hallgatók szívébe a törvénynek ama intelmét: „Engedelmeskedjétek előljáróitoknak és fogadjatok szót, mert ők vigyáznak lelkeitekre, mint számadók, hogy ezt örömmel műveljétek és nem bánkódva, mert ez néktek nem használ.⁷ Add, hogy az egyháznak ifjúsága, félelmedben, bölcsességében és áhitatban növekedjék! A felnőttek az erénynek földi és mennyei értékű tetteivel kitűnjenek; az öregek példás életet éljenek, hogy egykor a mindenható Istennek trónja előtt állván, elvegyék a boldogság jutalmát! Ott újból összejövünk, ott kinek-kinek megfizetsz az ő cselekedete szerint.

Gyermekeim, hallgatóim, barátaim a Krisztusban, legyetek boldogok, legyetek áldottak. Szívélyességtekért, szereteteitekért, örömtökért és könnyeitekért Isten legyen a legfőbb jutalmatok. Én az apostollal: nem szűnök meg értetek imádkozni és kérni, hogy betöltessetek az Isten karatának a megismerésével minden lelki bölcsességben és értelemben, hogy járjatok méltóan az Úrhoz, teljes tetszésére, minden jó cselekedettel gyümölcsöt teremvén s növekedvén Isten megismerésében, teljesek lévén az igazság gyümölcsével, melyet Jézus Krisztus teremt az Isten dicsőségére, magasztalására. Amen.

¹ Forrás: Petényi János Salamon beszéde a cinkotai ev. egyháztól való elbúcsúzása alkalmából. (Közread.: Schenk Jakab). = A Természet, 1926. pp. 6–16.

² Pesten, Trattner és Károly nyomdája, 1834.

³ 104. Zs. 27.

⁴ Moz. 1. 19–20.

⁵ I. Kr. 4.: 31–39

⁶ Ján. ev. 9.: 4

⁷ Lo. 16. 17.